

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ
ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

competence of the heads of the State Border Guard Service]. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi, 226 p. [in Ukrainian].

7. Pavlenko, O. O. (2005). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentsii fakhivtsiv mytnoi sluzhby v systemi nepererвної profesiinoi osvity [Formation of communicative competence of customs service specialists in the system of continuing professional education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 23 p. [in Ukrainian].

8. Pidruchna, Z. F. (2009). Formuvannya profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional communicative competence of future translators in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, 21 p. [in Ukrainian].

9. Pometun, O.I. Dyskusiiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v ukrainskii osviti [Discussion of Ukrainian teachers on the introduction of a competency-based approach in Ukrainian education]. *Competence approach in modern education: World experience and Ukrainian perspectives*. (Ed.). O.V. Ovcharuk. Kyiv, 112 p. (Library of Educational Policy). [in Ukrainian].

10. Semenoh, O. M. (2005). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury [Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature]. Sumy, 404 p. [in Ukrainian].

11. Teplytska, A. (2018). Naukovo-teoretychnyi aspekt profesiinoi kompetentnosti : ukrainska naukova shkola [Scientific and theoretical aspect of professional competence: Ukrainian scientific school]. *Youth & market*, No. 10(165), pp.41 – 46. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2022

УДК 373.011.3-051

DOI:

**Ірина Андрощук, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету**

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

У статті акцентовано увагу на проблемі реалізації конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу та значенні комунікативної компетентності як засобу забезпечення ефективності цієї взаємодії. Встановлено різні підходи до визначення сутності комунікативної компетентності. Акцентовано увагу на певних складниках комунікативної компетентності (особистісних якостях, знаннях, уміннях і навичках) особистості, що впливають на ефективність взаємодії. Наголошено на важливості комунікативної взаємодії учасників освітнього процесу як особливого виду педагогічного спілкування, спрямованого на виконання освітніх завдань через встановлення сприятливого психологічного клімату та оптимізацію взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: комунікативна компетентність; комунікативна взаємодія; взаємодія учасників освітнього процесу; освітній процес; учасники освітнього процесу; заклади вищої освіти.

Лит. 9.

**Iryna Androshchuk, Doctor of Science (Pedagogy), Professor,
Head of the Technological and Professional Education Decorative Arts Department
Khmelnytskyi National University**

**COMMUNICATIVE COMPETENCE AS AN IMPORTANT MEANS OF PARTICIPANTS
EFFECTIVE INTERACTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

The article focuses on the problem of constructive interaction of participants in the educational process and the importance of communicative competence as a means of ensuring the effectiveness of this interaction. Different approaches to defining the essence of communicative competence are established. Emphasis is placed on such components of communicative competence as the ability to communicate and establish communicative contact, ability to establish relationships with the interlocutor; possession of means of regulating communicative actions; ability to resolve conflicts and self-control; tact and correctness in statements, respect for the interlocutor; the ability to listen, perceive and understand another person, to express one's thoughts clearly and reasonably. The interaction of participants of the educational process is defined as purposeful mutually conditioned activity of the participants of the educational process, which is aimed at achieving the anticipated goals in cooperation and involves the development of values, personal qualities, professional and pedagogical knowledge and skills, gaining social experience and professional success. The paper states that communication can be called the content of interaction because it involves the establishment of certain relationships with other participants in the educational

process and common communication activities. The article emphasizes the importance of the participants' communicative interaction in the educational process as a specific type of pedagogical communication aimed at solving educational problems through the establishment of a favorable psychological environment and optimizing the relationship between participants in the educational process. Three levels of communicative competence in the course of interaction are singled out: socio-normative (characterized by speech norms and rules, requirements for speech culture), significant (due to the system of regulations and symbols used in communication), involving (involvement in communicative activities and achievement of certain goals).

Keywords: *communicative competence; communicative interaction; interaction of participants in the educational process; educational process; participants in the educational process; higher educational institutions.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасного суспільства висуває нові вимоги до закладів вищої освіти щодо підготовки майбутнього фахівця як ініціативного, комунікативного, здатного до безперервного самовдосконалення й налагодження міжособистісної взаємодії. Важливими загальними компетентностями, якими має опанувати здобувач під час навчання у закладах вищої освіти, є: здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня; здатність до міжособистісної взаємодії та ін. Успішна реалізація освітнього процесу й формування означених загальних компетентностей зумовлює необхідність активізації партнерства на суб'єкт-суб'єктній основі, налагодження конструктивної взаємодії між його учасниками на засадах філософії людиноцентризму, педагогіки толерантності, поваги до різних культур, залучення здобувачів до колективних форм навчальної діяльності. При цьому важливим засобом забезпечення конструктивної взаємодії в освітньому процесі є залучення до комунікативної діяльності, яка передбачає формування комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність є інтегрованою властивістю майбутніх фахівців, що забезпечує виконання освітніх, а в подальшому – професійних завдань й уміщує в собі знання мовленнєвої культури, уміння розуміти співрозмовника, підтримувати розмову з використанням вербальних та невербальних засобів, аргументовано доносити свою думку, навичок міжособистісного спілкування, що є важливими чинниками ефективної взаємодії, здатність до комунікативної творчості. Крім того сучасний фахівець має володіти гнучкістю й критичністю мислення, вміння чітко й конкретно висловлювати свою думку з певного питання, адаптуватися у динамічних умовах з урахуванням вимог професійної діяльності, працювати з інформацією під час виконання професійних завдань, налагоджувати взаємодію у професійному середовищі. Таким чином, можна впевнено стверджувати, що чільне

місце у підготовці майбутнього фахівця посідає комунікативний аспект. Актуальність проблеми формування комунікативної компетентності у здобувачів як засобу підвищення ефективності взаємодії учасників освітнього процесу зумовлена наявністю суперечностей між: потребою українського суспільства в реалізації завдань освітнього процесу у ході конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу та недостатністю дослідження, що розкривають теоретико-методологічні засади цього процесу; необхідністю цілеспрямованого формування комунікативної компетентності учасників освітнього процесу як умови ефективної взаємодії та невідповідністю методичних напрацювань, що забезпечували б цей процес.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Комунікативна компетентність була предметом дослідження у працях Г. Андрєєва, Т. Бутенко, Т. Вольфовської, Л. Гавриляк, О. Деркач, М. Заброцького, О. Корніяки, І. Козубовської, Л. Орбан-Лембрик, І. Писаревського, Л. Сікорської, Н. Хлістунової та ін. Проблеми організації та підвищення ефективності взаємодії учасників освітнього процесу висвітлені в працях І. Андрощук, О. Буздугана, Л. Величченко, І. Зязюна, О. Бодальова, О. Друганова, Є. Коротаєвої, Л. Кондрашової, О. Магвієнко, О. Рацула, В. Сергєєвої, Н. Нічкало та ін. Зазначимо, що при цьому комунікативна компетентність як важливий засіб реалізації професійних завдань обґрунтована переважно для соціономічних професій, які передбачають постійне включення у взаємодію з іншими людьми. Однак недостатня увага звертається на її значенні для підготовки майбутніх фахівців інших спеціальностей як членів суспільства, які включенні повсякденно до соціальної взаємодії у різних формах й розв'язують освітні завдання у ході педагогічної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу, навчаючись у закладах вищої освіти.

Мета статті полягає у характеристиці сутності поняття “комунікативна компетентність” та визначенні значення комунікативної компетентності для забезпечення ефективності взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Результати

аналізу наукових праць [2; 5; 8] дають підставу стверджувати, що комунікативна компетентність науковцями і дослідниками розглядається у різних аспектах: як здатність спілкуватися й встановлювати комунікативний контакт з навколишніми людьми; як інтегративне утворення, що уміщує сукупність знань правил спілкування й культурних норм мовлення, володіння комунікативними вміннями й навичками, засобами регулювання комунікативних дій, що базуються на власному комунікативному досвіді; складне внутрішнє поєднання комунікативних знань, умінь і навичок, що сприяють досягненню цілей комунікативної діяльності суб'єктом спілкування; узагальнена комунікативна властивість майбутнього фахівця, що передбачає наявність комунікативних здібностей, умінь і навичок міжособистісного спілкування й дає змогу у вербальні й невербальні контакти для розв'язання комунікативних задач. Зокрема М. Заброцький комунікативну компетентність трактує як інтегровану особистісну якість, що забезпечує ситуативну адаптивність та передбачає вільне володіння особистістю вербальними і невербальними засобами спілкування [3]. Дослідник наголошує, що комунікативна компетентність формується під час мовленнєвої діяльності й передбачає набуття досвіду спілкування. Подібної точки зору дотримується і Т. Вольфовська, яка комунікативну компетентність розглядає з позиції сформованого особистісного досвіду спілкування, що допомагає майбутньому фахівцю успішно функціонувати у сучасному суспільстві [2]. Наукову цінність в контексті окресленої нами проблеми становить позиція Н. Хлістунової, яка комунікативну компетентність визначає як здатність встановлювати та підтримувати контакти з іншими членами соціуму, сукупність знань, умінь та навичок, що дають змогу налагодити ефективне спілкування [9]. Дослідниця наголошує, що цей контакт можливий лише в процесі взаємодії як безпосередньої, так і опосередкованої, під час набуття досвіду у різних комунікативних ситуаціях.

Зауважимо, що в окремих наукових працях комунікативна компетентність ототожнюється із взаємодією й розглядається як здатність і готовність до конструктивної взаємодії (вербальної та невербальної) з іншими учасниками професійного або побутового спілкування, що базується на комунікативних знаннях, вміннях та навичках [8]. Ґрунтуючись на дослідженнях Л. Сергєєвої та виокремлених нею етапах педагогічної взаємодії (усвідомлення мети й

проблеми; сприйняття учасників взаємодії; прийняття рішень щодо реалізації мети й вирішення проблеми; комунікативна діяльність), констатуємо, що комунікація є лише одним з напрямів реалізації взаємодії учасниками освітнього процесу [7]. Однак важливо пам'ятати, що комунікативна компетентність формується у процесі спілкування, мовленнєвої діяльності, а отже, не може розглядатися відокремлено від взаємодії. Для формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти необхідним є їхнє включення до спілкування й безпосередньої взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Тільки при такій умові здобувач опановує знання норм і правил спілкування, засобів вербальної та невербальної комунікації, вміння обмінюватися інформацією, налагоджувати вербальні контакти, сприймати й розуміти співрозмовника, слухати й впливати на його думку співрозмовника, вибирати власну комунікативну стратегію. Зазначимо, що всі ці вміння є також важливими для налагодження ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Взаємодія учасників освітнього процесу розглядається нами як цілеспрямована взаємозумовлена діяльність суб'єктів освітнього процесу, орієнтована на досягнення прогнозованих цілей у співробітництві та передбачає формування ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, системи професійно-педагогічних знань і вмінь, набуття соціального досвіду, сприяє самореалізації й досягненню ними життєвого і професійного успіху. Враховуючи це, особливе значення для забезпечення її ефективності належить саме комунікативній компетентності учасників взаємодії [1].

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності є своєрідним засобом забезпечення функцій педагогічної взаємодії (мотивуючої, конструктивної, емоційної, соціально-перцептивної, ціннісно-орієнтаційної та комунікативної), але не зводиться до неї. У контексті цього комунікація виступає своєрідним змістовим наповненням взаємодії учасників освітнього процесу, оскільки передбачає встановлення певних відносин з іншими учасниками комунікації й передбачає спільну комунікативну діяльність [7, 3]. Враховуючи це, у наукових дослідженнях використовують термін "комунікативна взаємодія" як взаємообумовлені й взаємоузгоджені мовленнєві дії, що мають суб'єктний характер і забезпечують обмін інформацією, сприяють гармонійному розвитку особистості [9]. Комунікативна взаємодія є лише одним з різновидів форм взаємодії учасників

освітнього процесу. Комунікативна взаємодія учасників освітнього процесу розглядається як педагогічне спілкування, спрямоване на розв'язання освітніх завдань через встановлення сприятливого психологічного клімату та оптимізацію взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. При цьому ефективність комунікативної взаємодії визначається рівнем сформованості комунікативної компетентності.

Відзначимо, що взаємодія учасників освітнього процесу може бути зреалізована у різних формах, зокрема через співпрацю у навчальній урочній і позаурочній діяльності, у дослідницькій діяльності; безпосередньо через спілкування; під час консультацій, різних наукових і методичних заходів; засобами інтернету, електронної пошти, соціальних мереж, онлайн-платформ, засобами телефонного зв'язку та ін. Саме сформованість комунікативної компетентності дає змогу здійснювати на належному рівні комунікативну діяльність й забезпечувати конструктивну взаємодію всіх її учасників.

Комунікативна компетентність забезпечує реалізацію функцій спілкування під час здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учасниками освітнього процесу. Саме наявність комунікативних умінь (загальних та специфічних) дають змогу налагоджувати контакт у ході взаємодії з іншими учасниками, керувати цією взаємодією, уникати конфліктних ситуацій, а при їх наявності – вибирати оптимально ефективну комунікативну поведінку й успішно їх вирішувати. Важливими складниками комунікативної компетентності є наявність інтересу до співрозмовника, емпатія, гуманізм, що одночасно виступають умовами ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. Комунікативна компетентність реалізується через вміння контактувати з іншими учасниками освітнього процесу, організувати і керувати процесом спілкування, будувати взаєностосунки на комунікативних засадах, керувати психофізіологічним апаратом під час комунікативної діяльності, забезпечувати діалогічну взаємодію з іншими учасниками освітнього процесу, використовувати закони функціонування мови й мовлення для розв'язання комунікативних завдань. Саме такі особистісні характеристики особистості, як тактовність й коректність у висловлюваннях, повага до співрозмовника; вміння слухати, сприймати і розуміти іншу людину; чітко й аргументовано формулювати свої думки; налагоджувати зі співрозмовником взаємини; здатність до улагодження конфліктів та самоконтролю є важливими структурними компонентами

комунікативної компетентності й показниками ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. Враховуючи, що мовлення – інтегрований процес, значення комунікативної компетентності у реалізації взаємодії учасників освітнього процесу визначається також їх здатністю впливати на ефективність спілкування та спільної навчальної діяльності загалом, забезпечувати позитивну динаміку змін у особистісному розвитку й професійному становленні майбутніх фахівців. Крім того важливо забезпечувати процесуальну складову взаємодії з врахуванням морально-етичних норм.

Наукову цінність становить підхід, відповідно до якого комунікативна компетентність реалізується на трьох рівнях: соціонормативному (характеризується мовленнєвими нормами й правилами, вимогами до культури мовлення), сигніфікаційному (обумовлений системою нормативних приписів і символів, які використовуються під час спілкування), акціональному (передбачає залучення до комунікативної діяльності й досягнення певної мети) [6]. Існує інша точка зору, відповідно до якої комунікативна компетентність уміщує такі три основних аспекти: когнітивний (знання засобів і способів здійснення комунікативної діяльності); інтерактивний (забезпечує обмін інформацією між співрозмовниками); перцептивний (знання норм й особливостей взаємодії) [5]. З метою забезпечення ефективної конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу важливими є групи характеристик комунікативної компетентності: індивідуально-психологічні характеристики особистості, психологічна грамотність та відповідна поведінка в різних комунікативних ситуаціях, уміння вербального і невербального спілкування.

Враховуючи це, комунікативну компетентність розглядаємо як необхідну умову реалізації взаємодії; специфічну інтегральну характеристику суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що передбачає взаємний вплив співрозмовників один на одного. Підтверджує сказане вище підхід І. Зязюна, який зазначав, що у ході педагогічного спілкування відбувається комунікативна взаємодія учасників освітнього процесу, який забезпечує встановлення позитивного психологічного клімату в колективі, оптимізацію стосунків та діяльності її учасників [4].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, саме комунікативна компетентність є важливим засобом налагодження конструктивної взаємодії на суб'єкт-суб'єктній основі між учасниками освітнього процесу. Від активної комунікативної позиції педагога, володіння

ним технікою спілкування, сформованості комунікативної компетентності залежить ефективність взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в обґрунтуванні методик формування комунікативної компетентності з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності фахівця та розробленні технологій реалізації конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. В. Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: теорія і методика : монографія. Хмельницький, 2017. 455 с.

2. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. Харків, 2001. № 3. С. 13–16.

3. Заброцький М.М. Комунікативна компетентність вчителів: екопсихологічний вимір. *Практична психологія та соціальна робота*. Одеса, 2009. № 6. С. 1–4.

4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук. метод. посібник. Київ, 2000. 312 с.

5. Корніяка О.М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”*. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип.8. С. 33–45.

6. Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі) : підручник. Харків, 2017. 175 с.

7. Сергеева В. Педагогічна комунікативна взаємодія в системі “учитель – учні” та її виховна цінність в умовах спільної творчої діяльності. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2015. С. 57–63. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584448.pdf>.

8. Сікорська Л.Б. Зміст комунікативної компетентності працівників ОВС та її розвиток. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2011. № 1. С. 106–119.

9. Хлістунова Н. В. Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. *Ефективна економіка*. Київ, 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27.

REFERENCES

1. Androshchuk, I. V. (2017). *Pidhotovka maibutnix vchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii do pedahohichnoi vzaiemodii u profesiinii*

diialnosti: teoriia i metodyka [Training of future vocational education and technologies teachers for pedagogical interaction in professional career: theory and methodology]. *Monograph*. Khmelnytskyi, 455 p. [in Ukrainian].

2. Volfovska, T. (2001). *Komunikatyvna kompetentnist molodi yak odna z peredumov dosiahnennia zhyttievoi mety* [Communicative competence of young people as one of the prerequisites for achieving life goals]. *Education path*. Kharkiv, No.3, pp. 13–16. [in Ukrainian].

3. Zabrotskyi, M.M. (2009). *Komunikatyvna kompetentnist vchytelia: ekopsykholohichni vymir* [Teacher’s communicative competence: ecopsychological dimension]. *Practical Psychology and Social Work*. Odesa, No.6, pp. 1–4. [in Ukrainian].

4. Ziazium, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii : nauk. metod. posibnyk* [Pedagogy of kindness: ideals and realities]. *Scientific and methodical manual*. Kyiv, 312 p. [in Ukrainian].

5. Korniiaka, O.M. (2011). *Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv na riznykh etapakh yikh profesiinoho stanovlennia* [Features of the development of communicative competence of specialists at different stages of their professional development]. *Psycholinguistics: Coll. of scientific works of Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda*. Pereiaslav-Khmelnytskyi, Vol.8, pp. 33–45. [in Ukrainian].

6. Pysarevskiy, I. M. (2017). *Profesiino-komunikatyvna kompetentnist (v turyzmi)* [Professional and communicative competence (in tourism): textbook]. Kharkiv, 175 p. [in Ukrainian].

7. Serheieva, V. (2015). *Pedahohichna komunikatyvna vzaiemodii v systemi “uchitel–uchni” ta yii vykhovna tsinnist v umovakh spilnoi tvorchoi diialnosti* [Pedagogical communicative interaction in the system “teacher – students” and its educational value in the conditions of common creative activity]. *Pedagogical magazine of Volyn*. Lutsk, pp. 57–63. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584448.pdf>. [in Ukrainian].

8. Sikorska, L.B. (2011). *Zmist komunikatyvnoi kompetentnosti pratsivnykiv OVS ta yii rozvytok* [The content of communicative competence of police officers and its development]. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. Lviv, No.1, pp. 106–119. [in Ukrainian].

9. Khlistunova, N. V. (2016). *Formuvannia systemy komunikatsii u navchalno-vykhovnomu protsesi VNZ* [Developing a system of communication in the educational process of higher education]. *Efficient economy*. Kyiv, No.1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.04.2022